

بنام خداوند جان و دین

سیاست کیفری

مبتهی بر کرامت انسانی

شهلا الهامی

وکیل پایه یک دادگستری

سرشناسه	:	الهامی، شهلا، ۱۳۶۷-
عنوان و نام پدیدآور	:	سیاست کیفری مبتنی بر کرامت انسانی / شهلا الهامی.
مشخصات نشر	:	تهران: انتشارات بین‌المللی عصر قلم، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	:	۲۳۶ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۵۷۵۱-۹۰-۳ ریال: ۲۹۰۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. [۲۲۹]-۲۳۶.
موضوع	:	کرامت انسانی - جنبه‌های مذهبی - اسلام Dignity -- Religious aspects -- Islam احترام به افراد - قوانین و مقررات - ایران Respect for persons -- Law and legislation -- Iran حقوق بشر - جنبه‌های مذهبی - اسلام Human rights -- Religious aspects -- Islam حقوق مدنی - جنبه‌های مذهبی - اسلام Religious aspects -- Islam -- Civil rights اجرای عدالت کیفری Criminal justice, Administration of حقوق جزا (فقه) Criminal law (Islamic law)
رده بندی کنگره	:	۱۲/BP۲۵۴
رده بندی دیویی	:	۶۵۱/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۹۴۱۵۶۷۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیا

انتشارات عصر قلم

سیاست کیفری مبتنی بر کرامت انسانی

مؤلف	:	شهلا الهامی
ناشر	:	عصر قلم
صفحه آرایي	:	کتاب خوب
طراحی جلد	:	میم گرافیک
چاپ و صحافی	:	چاپ آبان
نوبت چاپ	:	اول ۱۴۰۲
شمارگان	:	۵۰ نسخه
قیمت	:	۲۹۰۰۰۰ تومان
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۵۷۵۱-۹۰-۳

انتشارات عصر قلم
www.agpub.ir

کلیه حقوق مادی و معنوی اثر محفوظ است.

پیشگفتار

سال‌هاست با پانهادن جدی‌تر تاملات حقوق بشری به ساحت اندیشه، صحبت از "کرامت انسانی" بیشتر به میان می‌آید؛ گرچه التزام عملی بدان، آنچنان که باید و شاید دیده نمی‌شود و هر روز در اقصی نقاط عالم شاهد فجایعی هستیم که بی توجه به بنیان‌های این مفهوم رخ می‌نماید و تاریخی سیاه را برای آیندگان می‌سازد با انعقاد و انسجام نظری اندیشه‌های حقوق بشری، توجه به کرامت انسانی متهمان و مجرمان همواره یکی از مباحث پرمناقشه و چالش برانگیز بوده است. عده‌ای بر این باورند که انسان بما هو انسان دارای کرامت است و هیچ عاملی نمی‌تواند زایل کننده کرامت او باشد و در مقابل عده‌ای دیگر بر آنند که ارتکاب جرم یا دستکم برخی از جرایم کرامت انسانی را می‌زداید. اتخاذ هر یک از این دیدگاه‌ها دارای ثمره عملی است و چنان نیست که صرفاً در این باره سفره بحث‌های نظری رونق گیرد.

این مفهوم بنا به طبیعت ارتباطی خود در سیاستگذاری حاکمیت‌ها نیز تبلور محسوسی دارد و از التزام کامل تا عدم التزام عملی را به ویژه در سیاستگذاری کیفری می‌تواند نمایان کند؛ لذا بنیان‌های این بحث را در قوانین اساسی و شاخ و برگ‌های آن را در قوانین دادرسی و به طور خاص در آیین دادرسی کیفری می‌توان دید و در همینجاست که می‌توان حداقل التزام نظری یک حاکمیت را به کرامت انسانی سنجید و معیاری برای ارزیابی اتخاذ کرد، گرچه صرف وجود مصوبات، دال بر اجرای تام آنها نیست و همواره رویکرد و طرز تلقی دادرسان و ضابطان بر نحوه اجرای مقررات سایه افکننده و آن را به مسیری متناسب با رویکرد خود

رهنمون می‌شوند در این میان نحوه تفسیر آموزش‌دهندگان حقوق، نقش بسزایی در رویکردها و تفاسیر دارد و می‌تواند چراغ راهی برای هم اجرا و هم مطالبه‌گری در این حوزه باشد.

بر همین اساس است که پرداختن به این مفاهیم توسط پژوهشگران امری مهم، مطلوب و لازم تلقی می‌شود و می‌تواند گره‌گشای بسیاری از مسایل نظری و رویکردهای عملی باشد. اثر حاضر نیز با عنایت به چنین هدفی به رشته تحریر در آمده و حاکی از دغدغه انسانی مولفان آن است. این اثر که با ریزبینی‌های خوبی به علاقمندان عرضه شده می‌تواند خود تلنگری بر دیگر علاقمندان این حوزه پرماجرا باشد تا بیشتر در آن بکاووند و به محصولات بیشتری از این کاویدن‌ها دست یازند و مآلاً به سهم خود، نقشی را در راه انسانی‌سازی حقوق و توجه به کرامت انسانی در همه عرصه‌ها، ایفا کنند.

واپسین روزهای تابستان ۱۳۹۷، تهمورث بشیریه

فهرست مطالب

۱۱ مقدمه
۱۵ فصل اول: مفاهیم و مبانی کرامت انسانی
۱۵ مبحث اول: کرامت انسانی
۱۵ گفتار اول: مفهوم کرامت انسانی
۱۵ بند اول: تعریف لغوی کرامت
۱۷ بند دوم: تعریف اصطلاحی کرامت
۱۸ گفتار دوم: مبانی کرامت انسانی
۱۸ بند اول: عقل
۱۸ بند دوم: بُعد الهی انسان
۱۹ بند سوم: فهم و ادراک
۱۹ بند چهارم: آزادی، اراده و اختیار
۲۰ بند پنجم: وحدت جوهری بشریت
۲۰ مبحث دوم: حقوق بشر و اصول بنیادین آن
۲۰ گفتار اول: تعریف حقوق بشر
۲۲ گفتار دوم: اصول بنیادی حقوق بشر در اسلام
۲۲ بند اول: کرامت انسان
۲۳ مبحث دوم: انواع کرامت انسانی
۲۳ بند اول: کرامت ذاتی
۲۴ بند دوم: کرامت اکتسابی
۲۵ فصل دوم: کرامت در اعلامیه حقوق بشر و فلاسفه
۲۵ مبحث اول: کرامت از دیدگاه کانت
۲۵ گفتار اول: کرامت و احترام، ذاتی انسان

- ۲۶..... گفتار دوم: مبنای کرامت و احترام انسان
- ۲۷..... بند اول: برابری
- ۲۹..... بند دوم: آزادی
- ۳۲..... مبحث دوم: کرامت از دیدگاه اعلامیه جهانی حقوق بشر و فیلسوفان غربی
- ۳۲..... گفتار اول: اعلامیه جهانی حقوق بشر
- ۳۵..... گفتار دوم: کرامت از دیدگاه فلاسفه غرب
- ۳۶..... گفتار سوم: کرامت از دیدگاه ارسطو
- ۳۹..... گفتار چهارم: کرامت انسانی و آزادی مذهب
- ۳۹..... بند اول: آزادی
- ۴۰..... بند دوم: مفهوم دین
- ۴۲..... بند سوم: مفهوم آزادی دینی
- ۴۵..... گفتار پنجم: عناصر آزادی مذهب
- ۴۵..... بند اول: آزادی دینی درونی
- ۴۶..... بند دوم: آزادی دینی بیرونی
- ۴۸..... گفتار ششم: مفهوم آزادی مذهب در نظام‌های حقوق داخلی
- ۵۰..... مبحث سوم: آزادی مذهب در اسناد حقوق بشر بین‌الملل
- ۵۱..... گفتار اول: آزادی مذهب در اسناد جهانی
- ۵۱..... بند اول: منشور ملل متحد
- ۵۱..... بند دوم: اعلامیه جهانی حقوق بشر
- ۵۵..... بند سوم: آزادی مذهب در میثاق حقوق مدنی و سیاسی
- ۵۷..... بند چهارم: اعلامیه رفع تمامی اشکال نابرابری و تبعیض مبتنی بر مذهب و عقیده
- ۵۸..... بند پنجم: اعلامیه حقوق افراد وابسته به اقلیت‌های ملی، قومی، دینی یا زبانی
- ۵۸..... بند ششم: کنوانسیون حقوق کودک
- ۵۹..... گفتار دوم: آزادی مذهب در اسناد منطقه‌ای
- ۵۹..... بند اول: آزادی مذهب و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر
- ۶۱..... بند دوم: آزادی مذهب در کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر
- ۶۲..... گفتار سوم: آزادی بیان
- ۶۳..... گفتار چهارم: آزادی سیاسی
- ۶۴..... مبحث چهارم: اصول حقوق بشری در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی
- ۶۴..... گفتار اول: حق حیات
- ۶۶..... بند اول: ویژگی‌های حق حیات
- ۶۶..... بند دوم: مسائل مرتبط با حق حیات
- ۶۷..... بند سوم: حق حیات در ایران
- ۶۷..... گفتار دوم: حق آزادی
- ۶۷..... بند اول: آزادی شخصی
- ۶۸..... بند دوم: آزادی مدنی (شهروندی)
- ۶۸..... گفتار سوم: شکنجه

۶۸	بند اول: شکنجه در لغت
۶۹	بند دوم: شکنجه در اصطلاح
۷۰	گفتار چهارم: شکنجه در اسناد حقوق بشری
۷۰	بند اول: اعلامیه جهانی حقوق بشر
۷۰	بند دوم: کمیسیون حقوق بشر
۷۱	گفتار پنجم: اسناد منطقه‌ای حقوق بشر
۷۱	بند اول: کنوانسیون اروپایی حقوق بشر
۷۲	بند دوم: کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر
۷۳	بند سوم: شکنجه در حقوق داخلی کشورها
۷۴	گفتار سوم: مفاهیم بنیادی حقوق بشر معاصر
۷۴	بند اول: کرامت و منزلت انسانی
۷۴	بند دوم: برابری
۷۵	گفتار پنجم: دیگر کنوانسیون‌هایی که بر ممنوعیت شکنجه تأکید دارند
۷۶	گفتار ششم: وظایف دولت‌ها
۷۶	بند اول: اتخاذ تدابیر لازم
۷۶	بند دوم: جرم شناختن شکنجه
۷۷	گفتار هفتم: شکنجه در زندانهای آمریکایی
۷۷	بند اول: شکنجه در زندان ابوغریب
۷۸	بند دوم: بازداشت بدون اعلام جرم در زندان‌های بگرام و گوانتانامو
۷۹	بند سوم: منع شکنجه
۸۰	گفتار هشتم: اصل برائت
۸۲	گفتار نهم: اصل قانونی بودن جرم و مجازات
۸۵	فصل سوم: شناسایی کرامت انسانی در نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام حقوقی ایران
۸۵	مبحث اول: رعایت مقررات لازم در جرم‌انگاری؛ گامی در راستای حفظ کرامت انسانی
۸۶	گفتار اول: تعریف جرم‌انگاری
۹۰	گفتار دوم: تحدید دامنه‌ی جرم‌انگاری
۹۱	گفتار سوم: اقسام جرم‌انگاری
۹۱	بند اول: جرم‌انگاری تقنینی
۹۱	بند دوم: جرم‌انگاری قضایی
۹۱	گفتار چهارم: مبانی جرم‌انگاری جرائم علیه عدالت قضایی
۹۱	بند اول: اصل ضرر
۹۲	بند دوم: اصل اجرای عدالت
۹۳	بند سوم: اصل مصلحت عمومی
۹۴	گفتار پنجم: مفهوم و مصادیق و ارکان جرائم علیه عدالت قضایی
۹۵	بند اول: مفهوم جرائم علیه عدالت قضایی
۹۷	گفتار هفتم: عواقب تخطی و افراط در جرم‌انگاری
۹۸	گفتار هشتم: تعیین ضمانت اجرای کیفری به‌عنوان آخرین حربه

- گفتار نهم: سودمندی حقوق جزا..... ۹۹
- گفتار دهم: توجه به سطح رفاه اجتماعی و عملکرد دولت ۹۹
- گفتار یازدهم: توجه به عرف و فضای حاکم بر اجتماع ۱۰۰
- گفتار دوازدهم: ممنوعیت استفاده‌ی ابزاری از مرتکب ۱۰۱
- گفتار سیزدهم: تعیین ضمانت اجرای متناسب با جرم ۱۰۲
- مبحث دوم: تعارضات قانون اساسی ایران در ارتباط با کرامت انسانی ۱۰۴
- گفتار اول: مقررات حمایت قانونی اساسی درباره موضوع کرامت انسانی ۱۰۴
- بند اول: اتکای نظام جمهوری اسلامی ایران بر کرامت و ارزش والای انسان ۱۰۴
- بند دوم: آزادی و کرامت اینا بشر به‌عنوان سرلوحه اهداف قانون اساسی ۱۰۵
- بند سوم: ممنوعیت استفاده ابزاری از زن و ایمان به کرامت والاتر او ۱۰۵
- بند چهارم: تکلیف دولت در احترام به کرامت ذاتی انسان‌ها ۱۰۶
- بند پنجم: احترام به حیثیت و کرامت انسانی در سایر اصول قانون اساسی ۱۰۷
- گفتار دوم: مقررات نفی کننده کرامت انسانی در قانون اساسی ۱۰۷
- بند اول: مقررات ناظر بر تفاوت‌های حقوقی انسان‌ها به لحاظ عقیده و مذهب ۱۰۷
- بند دوم: مقررات ناظر بر تفاوت‌های حقوقی میان انسان‌ها به لحاظ جنسیت ۱۰۹
- مبحث سوم: شکنجه ۱۱۱
- گفتار اول: شکنجه ممنوعی همچنان رایج ۱۱۱
- بند اول: ممنوعیت شکنجه در اسناد بین‌الملل ۱۱۲
- بند دوم: گستردگی اعمال شکنجه در سراسر جهان ۱۱۴
- بند سوم: موضع دولت‌ها در قبال نقض منع شکنجه ۱۱۵
- گفتار دوم: رویکرد قواعد بین‌المللی نسبت به اعمال شکنجه ۱۱۶
- بند اول: ویژگی‌های کلی قاعده‌ی منع شکنجه ۱۱۶
- بند دوم: شرایط خاص ارتکاب شکنجه بر اساس کنوانسیون ۱۹۸۴ ۱۱۹
- گفتار سوم: سازوکارهای حمایتی در قبال اعمال شکنجه ۱۲۰
- بند اول: تقدم و برتری حقوق بین‌الملل ۱۲۰
- بند دوم: فرهنگ‌سازی بین‌المللی برای تقبیح شکنجه ۱۲۱
- بند سوم: درمان بزه دیدگان شکنجه ۱۲۳
- گفتار چهارم: رویکرد اسلام نسبت به شکنجه ۱۲۴
- بند اول: نظریه‌ی حرمت شکنجه در فقه ۱۲۴
- بند دوم: نظریه‌ی جواز شکنجه در فقه ۱۲۵
- گفتار پنجم: منع شکنجه در قانون اساسی ایران ۱۲۷
- بند اول: محتوی و مبنای اصل ۳۸ قانون اساسی ۱۲۷
- بند دوم: لزوم حمایت کیفری از اصل ۳۸ قانون اساسی ۱۲۹
- بند سوم: چگونگی حمایت کیفری از اصل ۳۸ قانون اساسی ۱۲۹
- مبحث چهارم: اسناد بین‌المللی تدوین شده در جهت حفظ حقوق بشر بر مبنای احترام به کرامت انسانی ۱۳۵
- گفتار اول: بررسی مفهوم حقوق بشر ۱۳۵

بند اول: اعلامیه جهانی حقوق بشر	۱۳۷
بند دوم: اعلامیه محو انواع نابردباری و تبعیض مذهبی	۱۳۹
گفتار دوم: معاهده (کنوانسیون)	۱۴۰
گفتار سوم: عام الشمول بودن موازین حقوق بشر	۱۴۳
بند اول: عدم اجرای برخی مقررات میثاق در شرایط استثنایی	۱۴۴
بند دوم: اعمال حق شرط و حق شرط کلی	۱۴۵
مبحث پنجم: سازمان عفو بین‌الملل و دیده بان حقوق بشر	۱۴۷
گفتار اول: سازمان عفو بین‌الملل	۱۴۷
بند اول: اقدامات و فعالیت‌های سازمان عفو بین‌الملل	۱۴۹
بند دوم: دیدگاه سازمان نسبت به ایران	۱۵۰
گفتار دوم: دیده بان حقوق بشر	۱۵۳
بند اول: اقدامات و فعالیت‌های دیده بان حقوق بشر	۱۵۴
بند دوم: دیدگاه دیده بان حقوق بشر نسبت به عملکرد ایران	۱۵۵
مبحث ششم: رویه ایران در رابطه با جهان‌شمولی حقوق بشر	۱۵۶
گفتار اول: ایران و میان فرهنگی بودن حقوق بشر	۱۵۷
بند اول: نسبیّت گرایی فرهنگی	۱۵۷
بند دوم: کرامت انسانی و تعامل فرهنگی	۱۵۹
گفتار دوم: انواع جهان‌شمولی‌های حقوق بشر و نوع جهان‌شمولی ایران	۱۶۰
بند اول: جهان‌شمول گرایان دو فاکتور	۱۶۱
بند دوم: جهان‌شمول گرایان واقع‌گرا	۱۶۱
بند سوم: جهان‌شمول گرایان دوژور	۱۶۱
بند چهارم: نوع جهان‌شمولی ایران	۱۶۲
فصل چهارم: اعمال اصول و قواعد ناظر به کرامت انسانی در سیاست کیفری ایران	۱۶۳
مبحث اول: ویژگی‌های مجازات در یک نظام کیفری کرامت مدار	۱۶۳
گفتار اول: تناسب مجازات و معیارهای آن	۱۶۳
بند اول: جرم ارتكابی	۱۶۴
بند دوم: تقصیر مرتکب و بزه دیده	۱۶۵
بند سوم: تناسب منطقی مجازات‌ها با یکدیگر	۱۶۷
بند چهارم: فایده اجتماعی	۱۶۹
گفتار دوم: انسانی بودن مجازات	۱۶۹
گفتار سوم: ضرورت رعایت کرامت انسانی در مرحله اجرای مجازات	۱۷۳
بند اول: ۱-۳-۱-۴ ممنوعیت مجازات‌های غیرانسانی و تحقیرکننده و خودسرانه	۱۷۴
بند دوم: ممنوعیت مجازات‌های غیرضروری	۱۷۵
مبحث دوم: جایگاه شأن و کرامت انسانی و حریم خصوصی در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲	۱۷۶
مبحث سوم: حقوق ناظر بر کرامت انسانی متهم از جلب و بازداشت تا رسیدگی	۱۸۱
گفتار اول: حقوق متهم در مرحله جلب و بازداشت	۱۸۱

۱۸۲.....	بند اول: اصل منع دستگیری و بازداشت افراد.....
۱۸۳.....	بند دوم: منع بازداشت متهم بیش از ۲۴ ساعت.....
۱۸۴.....	بند سوم: مطلع ساختن خویشاوندان متهم.....
۱۸۶.....	گفتار دوم: نوآوری‌های قانون جدید آیین دادرسی کیفری.....
۱۹۰.....	مبحث چهارم: رعایت حریم خصوصی شهروندان و حقوق شاکی در فرایند رسیدگی.....
۱۹۰.....	گفتار اول: حریم خصوصی.....
۱۹۰.....	بند اول: حریم خصوصی در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی.....
۱۹۱.....	بند دوم: ضوابط قانونی ناظر بر رعایت حریم خصوصی.....
۱۹۶.....	گفتار دوم: حقوق شاکی در فرایند رسیدگی.....
۱۹۶.....	بند اول: حق دادخواهی.....
۱۹۷.....	بند دوم: تکالیف ضابطین قضایی در قبال بزه دیده.....
۲۰۱.....	مبحث پنجم: برخورداری متهم از تضمینات دفاعی.....
۲۰۲.....	گفتار اول: حق سکوت.....
۲۰۴.....	گفتار دوم: ممنوعیت طرح سؤالات تلقینی و اغفال متهم.....
۲۰۵.....	گفتار سوم: احترام به حیثیت متهم.....
۲۰۷.....	گفتار چهارم: حقوق متهم در مرحله‌ی طرح سؤال و تحصیل دلیل.....
۲۰۹.....	گفتار پنجم: ممنوعیت شکنجه و رفتارهای اهانت آمیز.....
۲۱۵.....	گفتار ششم: ثبت و ضبط بازجویی‌ها و حق دسترسی به وکیل.....
۲۱۵.....	بند اول: ثبت و ضبط بازجویی‌ها.....
۲۱۶.....	بند دوم: حق دسترسی به وکیل.....
۲۲۱.....	نتیجه‌گیری
۲۲۷.....	منابع
۲۲۷.....	کتاب‌ها.....
۲۳۱.....	مقالات.....
۲۳۳.....	پایان‌نامه‌ها.....
۲۳۳.....	منابع لاتین.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«وَأَنْ يُرَدَّكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ» (یونس ۱۰۷)

اگر خدا خیری برای تو بخواند هیچکس مانع فضل او نخواهد بود

تقدیم به تمام کسانی که در تلاش برای عبور از تاریکی به سمت نور هستند

مقدمه

کیفر واکنشی است که به طور ذاتی با درد و رنج همراه است و تمامیت جسمانی و روانی انسان را در برمی گیرد. انسان که فارغ از رنگ و نژاد و طبقه، به جهت داشتن توانایی تعقل و اندیشه و قدرت انتخاب و آزادی اراده و وجهه و نفخه الهی به طور فطری و یکسان با دیگر انسانها دارای شرافت و حیثیتی است که جزء ذاتی و لاینفک وجود اوست و به هیچ عنوان از او سلب نمی شود. بنابراین در اینجا است که رابطه مجازات و کرامت انسانی نمایان می شود؛ بدین صورت که در تعیین مجازات و اجرای آن باید یکسری حداقل هایی را در خصوص مجرم رعایت نمود و از اعمال رفتارهایی که موجب هتک حرمت و حیثیت وی می شود، خودداری کرد و همچنین از شکنجه کردن وی نیز پرهیز نمود. در مباحث حقوقی، حقوق بشر در جایگاه خاص و بحث برانگیز قرار دارد، چراکه حقوقی که تحت عنوان حقوق بشر قرار می گیرند حقوقی طبیعی و فطری اند؛ نه موضوعه. کرامت انسانی از جمله مفاهیمی است که در فرهنگ اسلامی با تأکید بسیار به کاررفته و از جمله ارزش هایی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

اگرچه کرامت انسانی در مباحث حقوقی از جمله مفاهیمی است که به نظر می‌رسد روشن است، اما در واقع چنین نبوده و طرح یک تعریف دقیق و علمی از این مفهوم در عمل دشوار است. با این حال به نظر می‌رسد اگر ابعاد و جوانب این مفهوم روشن شود، بیان یک تعریف مشخص از آن نیز آسان‌تر خواهد بود به عبارت دیگر، سیاست کیفری زمانی خواهد توانست کرامت‌مداری در تمام مراحل، جرم‌انگاری، تعیین و اجرای مجازات‌ها و دادرسی کیفری رعایت نماید که تعریف مشخص از کرامت انسان و ابعاد آن داشته باشد. کرامت انسانی در فرآیند جرم‌انگاری و دادرسی کیفری، از مداخله فضولی، غیرضروری و تبعیض‌آمیز حقوق جزا در فضای آزاد رفتار شهروندان جلوگیری می‌کند و در واقع با ارائه معیارها و ضوابطی مثل عدالت، آزادی، برابری و انصاف و منع رفتارها و مجازات‌های ظالمانه و غیرانسانی، خودسرانه و نامتناسب و همچنین منع محاکمه و مجازات مضاعف، شکنجه و آزار و به‌طور کلی استفاده ابزاری از انسان بزهکار و بزه دیده در فرآیند کیفری، حاکمیت کیفری مطلق دولت‌ها را محدود کرده است. مجمع حقوق بشر در اصل پنجم اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ۱۹۴۸) و ماده هفتم کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (مصوب ۱۹۶۶) و ماده دوم کنوانسیون منع شکنجه و مجازات‌های ظالمانه و غیرانسانی یا تحقیرکننده (مصوب ۱۹۸۴) چنین اقداماتی را ممنوع شمرده و دولت‌ها و ملت‌ها را به مقابله با این گونه اقدامات فراخوانده است. علاوه بر اسناد بین‌المللی در سطح جهانی، در اسناد منطقه‌ای از جمله ماده ۲ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و ماده ۵ منشور آفریقایی حقوق بشر و ماده سوم کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، ممنوعیت این قبیل مجازات‌ها نیز مقرر گردیده است؛ همچنان‌که در قوانین اساسی داخلی بسیاری از کشورها نیز، نظیر چنین مقرراتی یافت می‌شود. بنابراین در تعیین مجازات و اجرای آن می‌بایستی از یک سیاست اندیشیده و سنجیده و متکی به اصول و اهداف از پیش تعیین‌شده پیروی نمود تا با اجرای مجازات هم اهداف ملحوظ نظر قانون‌گذار محقق شود و هم از ایراد نقض کرامت انسانی در امان باشد. به همین جهت در این تحقیق سعی شده است که به بررسی اصول و ضوابط حاکم بر سیاست کیفری، معیارهای تعیین مجازات و اجرای آن با رویکردی کرامت‌مدار پرداخته و رابطه سیاست کیفری و کرامت انسانی تبیین شود. مراد ما از سیاست کیفری کرامت‌مدار، رعایت کرامت ذاتی انسان در کلیه

این مراحل می‌گردد. بنابراین می‌توان سیاست کیفری کرامت مدار را سیاستی دانست که در تمام مراحل و مؤلفه‌های خود از مرحله جرم‌انگاری تا اجرای مجازات و اعاده حیثیت، کرامت انسانی را در رأس اهداف خود قرار دهد.

علی‌رغم اهمیتی که اصل ممنوعیت مجازات‌های نامتناسب دارد، تاکنون در هیچ‌کدام از اسناد و قوانین و مقررات مربوط به حقوق بشر مجازات‌های نامتناسب تعریف نشده و ضابطه و ملاکی دقیق و روشن برای تبیین مفهوم تناسب جرم و مجازات و ارزیابی مجازات‌های متناسب ارائه نشده است. برخی از معیارهای مثل معیار بازدارندگی عمومی و خصوصی، مصلحت عمومی و اصلاح مجرم که برای تعیین و ارزیابی مجازات‌های متناسب ارائه گردیده است، کاملاً با فلسفه وجودی اصل تناسب مغایرت دارد. بنابراین نخستین پرسشی که به ذهن متبادر می‌شود این است که مجازات‌های نامتناسب چه نوع مجازات‌هایی هستند و با چه معیار و یا معیارهایی می‌توان مجازات‌های متناسب را از مجازات‌های نامتناسب تشخیص داد؟ چرا اعمال مجازات شدید یا نامتناسب مغایر با حقوق بشر تلقی می‌شود؟ به عبارت دیگر مبنای ارتباط میان عدم تناسب مجازات و نقص کرامت انسانی و حقوق بشر چیست؟

فصل اول: مفاهیم و مبانی کرامت انسانی

مبحث اول: کرامت انسانی

گفتار اول: مفهوم کرامت انسانی

به منظور روشن شدن مفهوم کرامت انسانی، معنای لغوی و اصطلاحی آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

بند اول: تعریف لغوی کرامت

کرامت در لغت معانی مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از: ارزش، حرمت، حیثیت، بزرگواری، عزت، شرافت، انسانیت، شأن، مقام، موقعیت، درجه، رتبه، جایگاه، منزلت، نزاکت از فرومایگی و پاک بودن از آلودگی، جوانمردی و سخاوت.^۱

معادل انگلیسی واژه کرامت انسانی^۲ است، که شرف، افتخار، استحقاق احترام، عنوان، رتبه و مقام، امتیاز و شرافت برجسته، معنا می‌دهد. در دایره المعارف انگلیسی آکسفورد در مورد معنای واژه کرامت چنین آمده: واژه کرامت^۳ از واژه لاتین *dignitas* گرفته شده و به معنای شرافت، حیثیت، افتخار و استحقاق احترام است.

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، ص ۵۲۰.

2. Human dignity

3. dignity

لغت شناسان و فرهنگ‌نامه نویسان ایرانی برای واژه‌ی کرامت معانی مختلفی را ذکر کرده‌اند. ابن فارس (۳۹۵ م) در معنای کریم می‌نویسد: کریم یا به مفهوم شرافت نفسانی یا به معنای شرافت اخلاقی است و کریم که از اسماء الهی است به معنای بخشاینده‌ی گناهان بندگان است، در کتاب العین نیز «الکرم شرف الرجل، بزرگواری مرد معنا شده است.

راغب اصفهانی (۵۰۲ م) درباره کرم می‌نویسد: کرم در مقام توصیف انسان به معنای خوی و کردار ستوده است که بالفعل از اظاهر گردد و جز بر محاسن (نیک‌های) بزرگ اطلاق نمی‌شود. (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴: ۴۲۸). ابن منظور (۵۱۱-۶۳۰) درباره قرآن کریم آورده است: «کریم» صفتی است که در بردارنده‌ی انواع شرف و خیر و فضائل اطلاق می‌گردد. کریم اسمی است برای چیزی یا کسی که همه اوصاف ستودنی و محمود را در خود جمع داشته باشد. و متضاد با لئیم است و این صفت در اصل بر انسان‌ها اطلاق می‌شود، اما در توصیف اسب و شتر و درخت نیز به کار می‌رود.

صاحب‌النهایه فی غریب الحدیث والأثر نیز در بیان معنای کرامت، کریم را در بردارنده‌ی همه انواع خیرونیککی و شرف و فضیلت‌ها معنا نموده و می‌گوید کریم کسی است که خویشتن خویش را از آلودگی به هر آنچه که مخالفت و عصیان در برابر پروردگارا است، منزه و دور می‌دارد.

طریحی نیز در بیان معنای کریم آورده است: کریم صفتی است که بر چیزی که رضایت عقلا را جلب نموده و حمد و ثنا را برانگیزد اطلاق می‌شود.

در قاموس قرآن نیز کرامت در لغت به معنای بزرگواری و شرافت، بخشندگی و سخاوت ارزشمند بودن و عزیز بودن و ماند آن می‌باشد. می‌توان از مجموع معانی ذکر شده به دست آورد که اکثر لغت شناسان، کرامت را به معنای شرافت، بزرگواری و درمقابل دناوت و پستی آورده‌اند، که معنای حقیقی آن بزرگ‌منشی و بزرگواری و شرافت بوده و معانی دیگر از مصادیق این معنای اصلی می‌باشند.

بند دوم: تعریف اصطلاحی کرامت

کرامت انسانی علی‌رغم اهمیت بسیار بالایی که دارد، تاکنون در هیچ‌یک از اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی کشورها تعریف نشده است. با وجود این فلاسفه و اندیشمندان سعی کرده‌اند کرامت انسانی را تعریف و معنای اصطلاحی آن را روشن سازند.

تقسیم کرامت انسانی به کرامت ذاتی و اکتسابی یکی از این تلاش‌هاست.

(۱) کرامت ذاتی و حیثیت طبیعی که همه انسان‌ها مادامی‌که با اختیار خود به جهت ارتکاب به خیانت و جنایت بر خویشتن و دیگران آن را از خود سلب نکنند از این صفت شریف برخوردارند؛

(۲) کرامت اکتسابی از به کار انداختن استعدادها و نیروهای مثبت در وجود آدمی و تکاپو در مسیر رشد و کمال و خیرات ناشی می‌شود. این کرامت، اکتسابی و اختیاری است و ارزش نهایی و غایی انسان به همین کرامت است.^۱

کانت، فیلسوف آلمانی به طرح نظریه خودمختاری اخلاقی استقلال ذاتی انسان روی می‌آورد و می‌گوید: کرامت انسانی، آن نوع حرمت و ارزشی است که تمام انسان‌ها به جهت استقلال ذاتی و توانایی اخلاقی که دارند، به‌طور ذاتی و یکسان از آن برخوردارند این کرامت از نظر کانت به‌طور اجتناب‌ناپذیر با عقلانیت خودآگاه انسان ارتباط دارد. به این ترتیب رفتار انسان منزلت‌های متفاوتی را ایجاد می‌کند و در نتیجه افراد نسبت به یکدیگر برتری پیدا می‌کنند.

با توجه به توضیحات کرامت ذاتی به آن نوع شرافت و حیثیتی گفته می‌شود که تمام انسان‌ها به جهت استقلال ذاتی، توانایی اخلاقی که دارند به‌طور فطری و یکسان از آن برخوردارند هستند و کرامت اکتسابی آن نوع شرافت و حیثیتی است که انسان به‌صورت ارادی و از طریق به‌کارگیری استعدادها و توانایی ذاتی خود در مسیر رشد و کمال کسب می‌کند.

۱. جعفری تبریزی، محمد تقی (۱۳۷۰): حقوق جهانی بشر از دیدگاه اسلام و غرب: تهران انتشارات دفتر خدمات حقوق بین الملل جمهوری اسلامی ایران. ص ۲۷۹.

گفتار دوم: مبانی کرامت انسانی

به دشواری می‌توان برای کرامت انسانی مبانی تعریف کرد. مبنای کرامت انسانی، وجود عالی و متعالی انسان با ابعاد متعالی اوست. به عبارت دیگر، این کرامت به وجود انسان با تمام ویژگی‌هایش تعلق دارد. با این حال بحث علمی ایجاب می‌کند مسائل به صورت دقیق‌تر تجزیه و تحلیل شوند. شاید بتوان مبانی کرامت انسانی را به شرح زیر برشمرد:

بند اول: عقل

اولین مبنای کرامت، عقل است، اگرچه ویژگی‌های مهم بسیاری انسان را از سایر موجودات متمایز می‌کند اما مهم‌ترین عامل وجه تمایز انسان از سایر موجودات عقل اوست، در تفسیر آیه تکریم، برخی مفسران بر این عقیده‌اند که خداوند تکریم^۱ انسان را با اعطای عقاید به او انجام داده است.^۲

بند دوم: بُعد الهی انسان

دومین مبنای کرامت انسانی، روح خدایی است که در انسان دمیده شده است.^۳ دانشمندان مسلمان اعتقاد دارند که انسان از دو بُعد «مادی و معنوی» یا «زمینی و آسمانی» یا «حیوانی و انسانی» خلق شده است. بُعد مادی، زمینی یا حیوانی او به تن خاکی و نفس اماره او مربوط می‌شود و ابعاد معنوی و روحانی او به خداوند تعالی منتسب است و همین بُعد روحانی است که او را از سایر موجودات متمایز ساخته است.^۴ در اینجا نیز همین بُعد الهی و معنوی مبنای کرامت انسانی به شمار می‌رود. آنچه به این بُعد انسان اهمیتی دوچندان می‌بخشد قابلیت تکامل و تعالی روحی و معنوی انسان است که او را به مراتب بالا می‌رساند.

۱. اسرا/۷۰.

۲. سید محمد حسین طباطبایی، (۱۳۹۳) المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات، ج ۱۳، ص ۱۳.

۳. حجر/۲.

۴. ابونصر محمد فارابی، (۱۳۸۲)، فصول منتزعه؛ ترجمه حسن ملکشاهی، تهران، سروش، ص ۱۷.

بند سوم: فهم و ادراک

سومین مبنا کرامت انسان، زبان‌هم به معنای قدرت سخن گفتن و هم به معنای شبکه نظام‌مندی از مفاهیم برای رساندن مقصود است؛ قدرت خارق‌العاده‌ای که سایر موجودات زنده از آن بی‌بهره‌اند. به عبارت دیگر، انسانیت انسان، در فهم و درکی است که مختص اوست و در قالب مجموعه پیچیده‌ای از مفاهیم، گزاره‌ها، زبان‌ها و فرهنگ‌ها قابل مطالعه و بررسی است.

بند چهارم: آزادی، اراده و اختیار

یکی از بنیان‌های مهم اخلاقی و دینی، کرامت ذاتی انسان، «آزادی اراده و اختیار» است. این استقلال و خودمختاری اراده، متضمن چند مفهوم است: اول اینکه، انسان موجودی غایت‌مند است. به عبارت دیگر، بخش مهمی از این استقلال، معلول غایت‌مندی انسان است. بدین معنا که انسان غایت جهان هستی است. اوست که به جهان هستی معنی می‌دهد بنابراین، همه موجودات تابع انسان، برای انسان و در خدمت اویند.

دوم اینکه، انسان توانایی مهار اعمال و رفتار خود را دارد، او می‌تواند از انجام هر آنچه که بدان تمایل دارد، اجتناب ورزد.

آزادی، اراده و اختیار به منزله یکی از پایه‌های مهم کرامت ذاتی انسان، مورد تأکید آموزه‌های دینی نیز قرار گرفته است. از دقت و تأمل در حدیث ذیل، که از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است، به خوبی استنباط می‌شود که «آزادی، اراده و اختیار»، از مهم‌ترین مبانی نظری کرامت انسانی است. پیامبر اکرم (ص): «هیچ چیز نزد خدا گرامی‌تر از انسان‌ها نیست.» از پیامبر (ص) پرسیدند: حتی فرشتگان؟ حضرت فرمود: «آری، چون فرشتگان به‌سان خورشید و ماه مجبورند؛ ولی انسان مختار آفریده شده است».^۱

۱. علی ابن حسام الدین متقی، کنز العمال، ۱۳۷۸، ص ۱۹۲.

بند پنجم: وحدت جوهری بشریت

چهارمین مبنای کرامت انسانی «وحدت برونی نوع انسانی» است، منظور این نیست که آفرینش انسان‌ها مانند است بلکه مقصود این است که بشریت پیکر واحدی است که انسان‌ها اعضای آن‌اند و این پیکر واحد باید تجلی عینی و بیرونی داشته باشد. هر «کس» همان «دیگری» است و «دیگران» همان «من» هستند. این آیه قرآن که هر کس یک نفر را بکشد مثل این است که همگان را کشته است.^۱ به‌خوبی مبین این معناست.

مبحث دوم: حقوق بشر و اصول بنیادین آن

گفتار اول: تعریف حقوق بشر

در مورد حق، تعریف پذیرفته‌شده‌ی جهانی وجود ندارد. مفهوم این واژه از مکانی به مکانی و از زمانی به زمانی دیگر متفاوت می‌شود. ممکن است در سرزمینی قواعد و ضوابط اصولی خاصی، حق تلقی شود درحالی‌که در سرزمین دیگر چنین تلقی از آن اصول و ضوابط وجود نداشته باشد و آن را حق نپندارند. بنابراین در تعریف واژه‌ی حق هیچ اجماع جهانی وجود ندارد. پروفیسور هومی فیلد^۲ در مقام تبیین مفهوم واژه‌ی حق، آن را به بوقلمونی تشبیه کرده که می‌تواند در محیط‌های مختلف خود را به رنگ آن محیط‌ها درآورد. به نظر وی حق معانی زیر را در بردارد:

- ۱- در معنای دقیق، چیزی است که فرد با داشتن تکلیفی در قبال دیگری مستحق آن است.
- ۲- شخص به‌منظور مصونیت از قانون مستحق آن است.
- ۳- امتیاز.

۱. مائده/۳۲.

- Cambridge University Press 1997, p285.
3. Section 188 of Austrian Penal Code, reprinted in Otto-Preminger, 295 Eur. Ct. H.R. (Ser. A) at 12
 4. Human Rights Committee: Consideration of Reports Submitted by States Parties, Second periodic report (Algeria), para.160, U.N. Doc. CCPR.C.101.Add.1 (18 May 1998).
 5. Whitehouse v. Lemon (The Gay News case), Central Criminal Court, 11 July 1977 (transcript, p.9), quoted in Great Britain, Law Commission, Offences against Religion and Public Worship (London: H.M.S.O. 1981), pp.2-
 6. <http://www2.ohchr.org/english/issues/religion/standards.htm#I3>
 7. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp401.htm..>
 8. Massimino, Elisa. "Testimony of Elisa Massimino" before the United States House of Representative Committ on the Judiciary. 20/December / 2007.
 9. Hart, M.H.Jr. The aims of criminal Law. In A. Goldstein and J. Goldstein (eds), crime Law and society, New York: Free Press, 1971, pp.61-7
 10. Kant, Immanuel. The Metaphysics of morals; Trans and Ed. Mary Gregor. Cambridge University Press, 1991
 11. Gaja, G.. Do States have a duty to ensure compliance with obligations erga omnes by other states? M. Ragazzi (ed). International Responsibility Today. Koninklijke Brill NV, Netherlands, 2005, p55.
 12. Henkin, L... Inter State Responsibility for Compliance with Human Rights Obligations. L. C. Vohrah et al. (eds), man's Inhumanity to man. Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese. Kluwer, The Hague, 2003. P383.
 13. Amnesty International Seeks To Send Mission To Iran In Effort To Stop Executions "Amnesty International news release". October 12, 1981, p65.
 14. Immanuel Kant, Groundwork of the Metaphysics, tr. with an introduction, H. J. Pato, p.96_97.
 15. <http://daneshnameh.roshd.ir/mavara/mavara-0>